

творческой активности, современного ценностного отношения к иноязычной культуре и ее носителям, способности к рефлексии, к саморазвитию и др.

Литература

1. Верещагин, О. П. Особенности межэтнического восприятия в системе межгрупповых отношений / О. П. Верещагин // Инновации в образовании. – 2009. – № 12. – С. 55–64.
2. Ладисов, А. И. Формирование межъязыковой и межкультурной компетенции у студентов-переводчиков / А. И. Ладисов, Н. И. Мосунова // Инновац. образоват. технологии. – 2010. – № 3. – С. 30–38.
3. Пашутин, С. Почему мы не понимаем «чужих»? / С. Пашутин // Упр. персоналом. – 2008. – № 3. – С. 73–77.
4. Федоренко, О. Н. Роль межкультурной информации в процессе изучения иностранного языка / О. Н. Федоренко // Весн. Беларус. дзярж. экан. ун-та. – 2007. – № 6. – С. 81–86.

СЕМАНТЫЧНАЯ ДЫФЕРЭНЦЫЯЦЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ З АГУЛЬНЫМ ЗНАЧЭННЕМ ‘МАЛА’ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

К. А. Манько

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, Беларусь

Навуковы кіраўнік В. А. Ляшчынская, д-р філал. навук, прафесар

Мова выступае неад’емнай і важнейшай часткай любой нацыянальнай культуры, знаёмства з якой мяркуе не толькі вывучэнне матэрыяльнага складніка гэтай культуры, не толькі веданне яе гістарычнай, географічнай, эканамічнай і іншых дэтэрмінантаў, але і магчымасць ці хаця б спробу пранікнуць у вобраз мыслення нацыі, глянуць на свет вачыма носбітаў гэтай культуры, з іх пункту гледжання. У гэтых адносінах выключная роля належыць фразеалогіі кожнай мовы. І ў апошні час менавіта ўвага фразеолагаў акцэнтуюцца на паняцці культурнай канатацыі фразеалагічных адзінак пэўнай мовы, паколькі фразеалагічнае значэнне істотна адрозніваецца ад, напрыклад, лексічнага значэння слова сваёй ускладненасцю, найперш ацэнчанасцю і характарыстычнасцю.

Аналіз фразеалагічных адзінак як найбольш значных і каштоўнасных сродкаў мовы паводле сваёй характарыстычнай і ацэнчнай ролі, сэнсавага багацця і вобразнай адметнасці надзвычай актуальны, паколькі вынікі яго дазваляюць спазнаць больш глыбока гэтыя адметныя адзінкі мовы, іх месца і ролю, дакладнасць і мэту ўжывання ў маўленчай дзейнасці носбіта беларускай мовы. А яшчэ вывучэнне фразеалагічных адзінак – гэта крыніца пазнання народа, яго культуры, ментальнасці і адметнасці ад іншых народаў, бо, як адзначае У. Г. Гак, «нацыянальная спецыфіка ФА найбольш ясна выяўляецца пры супастаўленні розных моў» [1, с. 260].

Прадметам нашага даследавання абраны фразеалагічныя адзінкі з агульным значэннем ‘мала’, выяўленыя метадам суцэльнай выбаркі з найбольш поўнага збору і фіксацыі фразеалагізмаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы «Слоўніка фразеалагізмаў» І. Я. Лепешава [2]. Мэта іх вывучэння – пошукі адказу на пытанне, чаму з адным і тым жа значэннем у мове адзначаецца вялікая колькасць фразеалагізмаў, ці даследаванне семантычнай дыферэнцыяцыі фразеалагічных адзінак паводле асноўных і дадатковых сем фразеалагічнага значэння на аснове вобраза, абраных протасітуацый, кампанентаў пры стварэнні фразеалагізмаў.

Сукупнасць фразеалагічных адзінак са значэннем ‘мала’ арганізавана па мадэлі градацыі, пад якой разумеецца «паслядоўнасць, паступовасць у размяшчэнні чаго-небудзь, звязаная з павышэннем або аслабленнем велічыні, сілы, значэння» [3, с. 74].

Гэта мадэль у прымяненні да абранай семантычнай групы фразеалагічных адзінак з агульным значэннем ‘мала’ дазваляе падзяліць усю колькасць фразеалагізмаў на пяць груп, падачу і аналіз адзінак якіх размяшчаем паводле паніжэння адлюстраванага ўяўлення чалавека пра колькасную характарыстыку чаго-ці каго-небудзь у фразеалагізмах: 1) ‘вельмі мала’, 2) ‘зусім мала, малавата’, 3) ‘трохі, трошкі, крышачку, усяго патроху’, 4) ‘ледзь-ледзь’, 5) ‘зусім нічога’.

Першую групу складаюць фразеалагічныя адзінкі з адной і той жа семай – ‘вельмі мала’. Сюды ўваходзяць фразеалагізмы *вераб’ю на калена*; з *вераб’ёў (вераб’іны) нос*; з *камароў (камарыны) нос*; *на жабін скок*; *на заячы (заечы, зайцаў) скок*; *на капейку*; *на макава зерне*; *на пальцах можна пералічыць*; *не поле насеяна (насеяна, засеянае)*; *раз-два і ўсё*; *як кату*; <як> *кот наплакаў*; *як старой бабе сесці*.

Толькі колькасць фразеалагізмаў з абсалютна тоесным значэннем выклікае заканамернае пытанне: навошта ў мове так шмат фразеалагічных адзінак з адным і тым жа значэннем – ‘вельмі мала’? І аказваецца, што ў фразеалогіі, па-першае, утвараюцца новыя адзінкі на аснове пераасэнсавання спалучэнняў слоў з рознымі вобразамі, з адборам розных протасітуацый і кампанентаў, якія ўжо ў мове набылі сімвальнае прачытанне. Па-другое, на выкарыстанне фразеалагічнай адзінкі ў пэўным моўным кантэксце аказвае ўплыў вобраз, той кампанент, які яны ў сабе ўтрымліваюць. І таму далёка не кожная нават з пералічаных адзінак са значэннем ‘вельмі мала’ можа быць заменена іншымі з гэтай групы ці выкарыстана ў любым кантэксце, у розных сітуацыях маўленчай дзейнасці чалавека. Так, напрыклад, фразеалагізм *вераб’ю на калена* выклікае асацыяцыю з вымярэннем глыбіні (дарэчы, яшчэ адно значэнне яго – ‘вельмі мелка, неглыбока (у рэчцы, ручаі і пад.)’), а таму выкарыстоўваецца толькі для абазначэння такой прыкметы, як вельмі малой колькасці вады ў рэчцы, ручаі. Фразеалагізм *не поле насеяна (насеяна, засеянае)* асацыіруецца з зернем на полі, якое мае сімвальнае прачытанне і прадстаўляе людзей (як зерне на полі вырастае, так і людзі ў грамадстве), а таму ўжываецца ў сітуацыі для абазначэння такой прыкметы, як вельмі малой колькасці, але ўжо людзей. Кампаратыўны фразеалагізм *як старой бабе сесці* прадстаўляе прасторавы код культуры і асацыятыўна звязаны з уяўленнем пра плошчу, дакладней, з адзнакай яе вымярэння, а таму выкарыстоўваецца толькі адносна плошчы зямлі. Праўда, асобныя фразеалагізмы з гэтай семантычнай групы, як, напрыклад, з *вераб’ёў (вераб’іны) нос*; з *камароў (камарыны) нос*; *на жабін скок* не маюць такога строгага замацавання, як папярэднія, але і яны выкарыстоўваюцца толькі ў адносінах да вызначэння малой колькасці прадметаў.

Другую групу складаюць фразеалагічныя адзінкі, аб’яднаныя агульным значэннем ‘зусім мала, малавата’, да якіх адносяцца фразеалагізмы з *пятага на дзесятае*; *курам на смех*; *на вераб’іны скок*; *на панюх (на нюх) табакі*; *на шэлег*; *на маленькай*; *пятае праз (цераз) дзесятае*; *у абрэз*; *узяць на зуб*.

Усе вышэйзгаданыя фразеалагічныя адзінкі ўтрымліваюць ў сабе адно асноўнае значэнне – ‘зусім мала, малавата’, але наяўнасць вобразных кампанентаў дазваляе ім набыць дадатковае значэнне, на аснове якога яны і ўжываюцца ў розных кантэкстах. Напрыклад, для абазначэння зусім малых працэсаў разумовай дзейнасці чалавека, яго ўспрымання (чуць, разумець, ведаць і пад.) ужываюцца толькі фразеалагізмы з *пятага на дзесятае*; *пятае праз (цераз) дзесятае*; для абазначэння зусім невялікай порцыі ежы ці пітва – адпаведна *на маленькай* ці *ўзяць на зуб*, якія, дарэчы, маюць адметную спалучальнасць ці словы-суправаджальнікі – *выпіць*, *узяць*, *з’есці* і пад., а для вызначэння недахопу, малаватай колькасці прадметаў – *на шэлег* ці *ў абрэз*.

Трэцюю групу складаюць фразеалагічныя адзінкі, аб'яднаныя агульным значэннем 'трохі, трошкі, крышачку, усяго патроху', да якіх адносяцца фразеалагізмы *мала-веля; прамачыць горла; усякага жыта на лапаце*, з якіх толькі *мала-веля* з'яўляецца прастамоўнай адзінкай і таму абмежавана ўжываннем у залежнасці ад стылёвай прыналежнасці. Але наяўнасць пэўнага вобраза, той унутранай формы кожнай з вышэйзгаданых фразеалагічных адзінак дазваляе зноў-такі адзначыць дыферэнцыяцыю іх выкарыстання. Так, для абазначэння мізэрнай колькасці, што адпавядае значэнню 'трохі, трошкі, крышачку', але толькі ў адносінах да выпітага спіртнога ужываецца фразеалагізм *прамачыць горла*, а з семай 'ўсяго патроху' – *усякага жыта на лапаце* і інш.

Чацвёртую групу складаюць фразеалагічныя адзінкі, аб'яднаныя агульным значэннем 'ледзь-ледзь', да якіх адносяцца наступныя: з *макава (-е) зерне; на волас* у 1-м значэнні; *на макулінку* ў 1-м значэнні; *на <сіні, чорны> пазногаць (пазногцік)* у 1-м значэнні. Як можна бачыць, ва ўсіх гэтых фразеалагізмах і ў кожным паасобку выкарыстоўваюцца такія кампаненты, як *волас, зерне* мака, *макулінка, пазногаць*, якія служаць эталонамі вымярэння самай малой колькасці чаго-небудзь, што і ўплывае на дыферэнцыяльную прыкмету паводле выкарыстання кожнай адзінкі.

Пятую групу складаюць фразеалагізмы з дыферэнцыяльным значэннем 'зусім нічога, поўнасцю': *адно званне засталася (адна назва засталася); ані ў зуб; голаму за пазуху; гула асмаленае (смаленае); дзірка ад абаранка; дулю (кукіш, фігу) з макам; дулю (кукіш, фігу) з маслам; і (нават) не начаваў (-ла, -лі); і ў паміне; курыную сісю і (дый, ды і) тую не ўсю; на волас* у 2-м значэнні; *на <ломаны> грош; на макулінку* ў 2-м значэнні; *на мезены палец; на <сіні, чорны> пазногаць (пазногцік)* у 2-м значэнні; *на панюх (на нюх) табакі; на шэлег; ні а ні бэ; ні (ані) на <адзін> шэлег; ні (ані) на макава зерне; ні (ані) у зуб <нагой>; ні бельмеса; ні бум-бум; ні бэ ні мэ <ні кукарэку>; ні бэ ні мя; ні вала ні каня; ні вуха ні рыла; ні грама; ні грана; ні кала ні двара; ні каліва; ні капейкі; ні кроплі (ні кропелькі, ні каплі, ні капелькі); ні на волас; ні на грам; ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю (кропельку); ні на ломаны грош; ні на макулінку; ні паўслова; ні пядзі; ні секунды; ні сіль-пораху; ні слова; ні слова ні паўслова; ні сном ні духам; ні фіга; ні халеры; ні храна; ні цэ ні бэ; ні чорта; ні шыша; трасцу з хваробай (-ю); <хоць> запалі не трэсне; хоць зубы на паліцу кладзі (лажы); хоць шаром пакаці*. Гэта самая шматлікая паводле колькасці з усіх пяці груп фразеалагізмаў з агульным значэннем 'мала'.

Аднак фразеалагізмы і гэтай семантычнай групы не з'яўляюцца абсалютнымі сінонімамі, не могуць замяняцца адно другім у любым слоўным акружэнні. Яны адрозніваюцца паводле свайго ўжывання, слоўнага кантэксту, сітуацыі маўлення, што, безумоўна, звязана з унутранай формай, адабраным кампанентным складам, вобразам кожнай адзінкі. Так, для вызначэння поўнага няведання чаго-небудзь, асабліва ў вучобе да месца будуць фразеалагічныя адзінкі *ні а ні бэ; ні цэ ні бэ, не аддаць*, не ўступіць зямлі – *ні пядзі*, для адсутнасці ежы – *ані ў зуб*, крайняй беднасці, галечы – *ні вала ні каня; ні кала ні двара*, часу – *ні секунды* і інш. Дыферэнцыяцыя фразеалагізмаў звязана і са стылёвай іх афарбоўкай. Так, выдзяляюцца прастамоўныя, грубыя фразеалагізмы тыпу *дулю (кукіш, фігу) з макам; дулю (кукіш, фігу) з маслам; трасцу з хваробай (-ю); курыную сісю і (дый, ды і) тую не ўсю*, прастамоўныя, грубыя і неадабральныя тыпу *ні храна; ні шыша*, прастамоўныя, неадабральныя тыпу *ні халеры; ні чорта (ні д'ябла)* і інш.

Такім чынам, дыферэнцыяцыя ва ўжыванні фразеалагічных адзінак з агульным значэннем 'мала' назіраецца ў залежнасці ад дадатковай да агульнай семы 'мала', ці ўдакладненага значэння, на аснове чаго выдзяляецца некалькі груп. Яшчэ большая

дыферэнцыяцыя фразеалагічных адзінак з агульным значэннем ‘мала’ ў межах кожнай групы датычыць паводле іх ужывання, што звязана з вобразам, унутранай формай, адабраным кампанентным складам, выражэннем ацэнкі з «плюсам» ці «мінусам», той культурнай інфармацыі, якую яны зафіксавалі, захавалі і даносяць з мінулага ў сучаснасць.

Літаратура

1. Гак, В. Г. Национально-культурная специфика меронимических фразеологизмов / В. Г. Гак // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – С. 260–265.
2. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1. – 672 с. ; Т. 2. – 704 с.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэд. тома А. Я. Баханькоў. – Мінск : Беларус. савец. энцыкл., 1978. – Т. 2. Г–К. – 768 с.

ПОСЛОВИЦЫ КАК ОТРАЖЕНИЕ КОНЦЕПТОСФЕРЫ ЯЗЫКА НАЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО И БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКОВ)

А. С. Матвеенков

*Гомельский государственный технический университет
имени П. О. Сухого, Беларусь*

Научный руководитель Д. В. Зыблева, канд. филол. наук, доцент

В лексико-фразеологическом запасе любого языка каждая историческая эпоха оставляет свой след в виде пословиц и поговорок, отражающих специфику образа жизни, традиций и обычаев народов. Пословицы выражают в краткой и колоритной форме абстрактные понятия, носящие часто поучающий характер с целью передачи жизненного опыта последующим поколениям.

Многие пословицы основаны на каламбурах и уходят своими корнями в давние национальные традиции. Но и в наши дни информация, заложенная во многих пословицах, является не менее важной, чем во времена их появления. Например:

«Morgenstunde hat Gold im Munde» (дословно: «У утреннего часа во рту золото»). Данная мысль, изложенная в форме пословицы, являет собой неоспоримый факт. Аналогичная пословица есть и в белорусском языке: «Рана ўстанеш – многа зробіш».

В ходе сопоставления устойчивых выражений немецкого языка с белорусскими были получены результаты, способствующие осознанию общих и национально-специфических свойств каждого из языков.

Использование иноязычных пословиц и поговорок в речи основано на их переводе, что представляет собой часто сложную для переводчика проблему. Если в родном языке можно варьировать от одной пословицы к другой, не задумываясь над стилем, то при употреблении схожего устойчивого выражения в изучаемом языке может быть разрушен смысл высказывания или шутки.

Как показывает анализ, в обоих языках есть ряд пословиц, являющихся полными эквивалентами и позволяющими буквальный перевод.

1. Besser wenig, als nichts. – Лепей мала, як нічога.
2. Wie der Herr, so der Knecht. – Які пан, такі і падпанак.

Однако в большинстве случаев для передачи образной сути пословицы переводчику приходится подбирать функциональный аналог, а ориентиром служит семан-